

Strona bierna w narracjach kobiet i mężczyzn

The passive voice in the narratives of women and men

Streszczenie

Cele badań. Opozycja pasywność/aktywność jest często łączona w dyskursie publicznym i naukowym z tematem ról kulturowych mężczyzn i kobiet. w niniejszej pracy przyjęto założenie, że opozycja ta ujawnia się również na poziomie gramatyki. Celem badań była analiza konstrukcji składniowych oraz ról semantycznych w wypowiedziach kobiet i mężczyzn.

Metody. w badaniach wzięło udział ośmioro badanych: cztery kobiety i czterech mężczyzn. Główną metodą badawczą był wywiad narracyjny z użyciem fotografii jako bodźca wspomagającego rozpoczęcie wypowiedzi (wywiad fotograficzny). w analizie materiału badawczego wzięto pod uwagę: częstość użycia strony biernej, rolę agensa i paciensa występujące w zdaniach, emocje towarzyszące wypowiedziom sformułowanym w stronie biernej oraz intymność tematu wypowiedzi.

Wnioski. Mężczyźni częściej niż kobiety formułowali zdania w stronie biernej. Kobietom często nadawano w narracji rolę paciensa, a co za tym idzie – bierną postawę komunikacyjną. Mężczyźni nadawali sobie, częściej niż swoim partnerkom, rolę agensa, a co za tym idzie – przyjmowali czynną postawę komunikacyjną.

Słowa kluczowe: strona bierna, płeć kulturowa, bierność, genderlekt

Abstract

Research objectives. Opposition passivity/activity in the public discourse and research is often linked with the topic of cultural roles of men and women. In this article it is assumed that this opposition appears also in grammar. The aim of the study was to analyze the syntactic structures and semantic roles in the statements of men and women.

Methods. Four women and four men took part in the study. The main research method was an narrative interview with a use of photography (photo elicitation interview). In the analysis several features were taken into account: the frequency of the use of the passive voice, agents and patients roles that occurred in sentences, emotions that appeared with the passive voice and the level of intimacy of the topic of each sentence.

Conclusions. Men more often than women constructed sentences in the passive voice. Women often were given the narrative role of patients, and thus – the passive communication attitude. Men gave themselves, more often than they gave their partners, the role of the agents, and thus – men took an active communication attitude.

Keywords: passive voice, gender, passivity, genderlect

Autorka najserdeczniej dziękuje:

doktorowi Tomaszowi Piekotowi – za nieocenioną opiekę naukową

doktor Kamilli Biskupskiej – za cenne rady metodologiczne i bibliograficzne.

Wprowadzenie

W debacie publicznej ostatnich paru lat na plan pierwszy wysuwa się pojęcie „gender”. w niektórych mediach pojawiły się nawet wyraźne symptomy paniki moralnej czy „genderofobii”. Jedna strona kojarzy „gender” z ideologią i deprawacją, druga – z pojęciem naukowym mówiącym o społeczno-kulturowym konstruowaniu tożsamości płciowej. w sytuacji otwartego społecznego konfliktu badania różnic między płciami wydają się niezwykle trudne i wymagają dużej refleksyjności, zwłaszcza w odniesieniu do metodologii.

W niniejszej pracy przedstawiono wynik badań łączonej kulturowo z „gender” opozycji pasywność/aktywność. Zestawienie to opisuje właściwość zachowań, która w refleksji naukowej na temat różnic między płciami pojawia się chyba najczęściej. w świetle dotychczasowych badań różnice *pasywne/aktywne* są przy tym na tyle silne, że mogą się ujawniać nawet na poziomie gramatyki – na przykład w użyciu strony biernej. w związku z powyższym zaprojektowano badania, których celem była weryfikacja hipotezy mówiącej, że mężczyźni i kobiety posługują się stroną bierną w sposób odmienny i jest to ich dyskursywna strategia.

Stan badań

W tej części artykułu przedstawiono najważniejsze nurty badań związanych ze stroną bierną. Na początku omówiono pojęcie strony biernej i ukazano jej konstrukcję. Następnie przeanalizowano wyłaniające się ze stanu badań różnice pomiędzy pojęciami bierności, pasywności i pasywizacji. Ostatni akapit został poświęcony kierunkowi badań dotyczących użycia strony biernej w narracjach o przemocy.

Strona bierna. Zjawisko językowe, które jest przedmiotem niniejszej pracy, należy do szerszej grupy struktur gramatycznych, określanych mianem diatezy nacechowanej.

Przyjmując definicję Romana Laskowskiego, możemy powiedzieć, że diateza to inaczej relacja pomiędzy tym, jakie argumenty są wymagane przez dany predykat, a tym, jak te argumenty są wyrażone w zdaniu (Grzegorzczkova, Laskowski i Wróbel 1999, s. 187). Przy omawianiu pojęcia diatezy najistotniejsza jest hierarchizacja tych argumentów. Gdy jest ona naturalna, mówimy o diatezie nienacechowanej, w przeciwnym wypadku występuje diateza nacechowana. Strona bierna jest przykładem diatezy nacechowanej, w której obiekt opisanej w zdaniu czynności zostaje podniesiony do rangi jej subiektu. Formalnie strona bierna składa się z imiesłowu biernego oraz słowa posiłkowego, które łączą się ze sobą w przedstawiony na diagramie sposób:

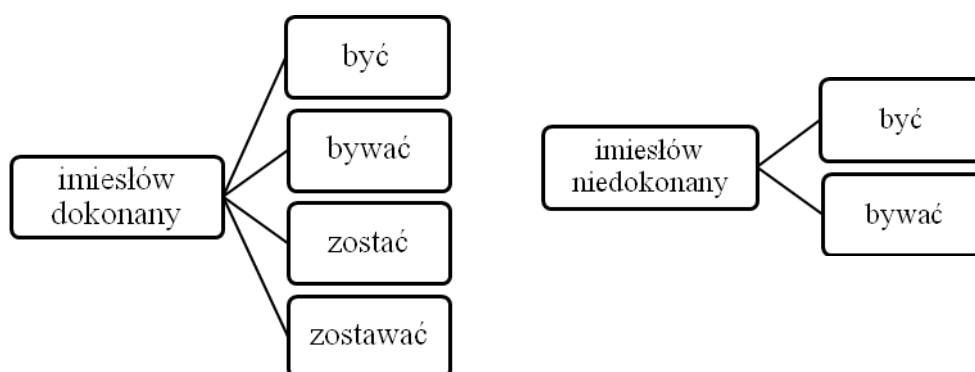

Diagram 1. Formy strony biernej (źródło: Górski 2008, s. 48–49)

Bierność, pasywizacja czy pasywność? We współczesnej literaturze językoznawczej pojęcie strony biernej jest często kojarzone z pojęciami takimi jak: bierność, pasywność, uległość, wycofanie. w wielu badaniach nie ma funkcjonalnej różnicy pomiędzy konstrukcjami trzecioosobowymi i tymi zbudowanymi w stronie biernej. Jedno i drugie jest tam ukazane jako przejaw zachowania komunikacyjnego, którego celem jest zmniejszenie roli nadawcy w stosunku do wszystkich innych ról w wypowiedzi (Brownlow, Rosamond i Parker 2003, s. 121; Irby i Brown 1999). Wydaje się jednak, że wnioski te należy poddawać w wątpliwość z dwóch powodów. Po pierwsze, sprawiają wrażenie intuicyjnych i zdroworozsądkowych. Po drugie, mogą być prawdziwe i użyteczne jedynie dla zdań, w których nadawca jest jednocześnie uczestnikiem opisywanych zdarzeń. Często można spotkać się z badaniami lingwistycznymi, które opisują bierność w szerszym znaczeniu, traktując ją raczej jako styl komunikacyjny niż kategorię gramatyczną czasownika (Bablekou 2009). w psychologii

natomiast bierność wiąże się z pojęciem jednostki reaktywnej. Według Małgorzaty Chądryńskiej (2010) określa ono osobę, która nie podejmuje żadnych czynności z własnej inicjatywy, a do rozpoczęcia działań potrzebuje silnego bodźca. w badaniach nad związkami struktur gramatycznych z postawą reaktywną stwierdzono, że jednostki reaktywne posługują się zarówno stroną bierną, jak i nominalizacją (Chądryńska 2010, s. 190). w niniejszej pracy określenia „pasywizacja” używa się tylko w znaczeniu użycia strony biernej czasownika.

Narracje o przemocy. Inny nurt badań nad pasywizacją jest skupiony na jej analizie w wypowiedziach i relacjach o przemocy. Wyniki wszystkich badań przeprowadzonych w tym nurcie ukazują wyraźną tendencję do konstruowania wypowiedzi w stronie biernej, gdy mówi się o przemocy (w szczególności o gwałtach) mężczyzn w stosunku do kobiet. w literaturze badania nad tekstami mówiącymi o odwrotnym kierunku przemocy pojawiają się bardzo rzadko (Lamb 1991, s. 251). Wielu badaczy wskazuje także, że użycie strony biernej jest ściśle powiązane z poczuciem mniejszej odpowiedzialności sprawcy oraz większej winy ofiary. Mowa tutaj o RMA (ang. *rape-myth acceptance*) czyli przyjmowaniu mitu głoszącego, że ofiara gwałtu może być sama sobie winna, na przykład ze względu na swój ubiór czy zachowanie. Podobne wyniki uzyskano zarówno w badaniach dotyczących nadawania komunikatu (Bohner 2001; Frazer i Miller 2009; Henley, Miller i Beazley 1995; Lamb 1991), jak i jego odbioru (Henley i in. 1995). Przestępstwo opisane w stronie biernej jest łatwiej akceptowane przez odbiorców komunikatów o przemocy niż to samo zdarzenie wyrażone w stronie czynnej. z przeanalizowanych badań wynika, że jedną z funkcji użycia strony biernej jest ukrycie sprawcy bądź też umniejszenie jego roli w opisywanym akcie, a nawet zminimalizowanie jego winy.

Metodologia

W tej części pracy przedstawiono charakterystykę głównej metody niniejszych badań: wywiadu narracyjnego z wykorzystaniem fotografii. Następnie opisano próbę badawczą. Na końcu sformułowano pytania badawcze oraz hipotezy.

Wywiad narracyjny. Wywiady jakościowe są stosowane w socjologii, antropologii, pedagogice i medycynie od kilkudziesięciu lat. Jednym z typów wywiadu jakościowego jest wywiad narracyjny. Najważniejszą rolę pełni w nim respondent, który „spontanicznie układa swoją opowieść” (Pawłowska 2011, s. 108). w tej metodzie „przeprowadzający wywiad jest głównie słuchaczem, nie może on przerywać opowiadającemu i zadawać mu pytań” (Konecki

2000, s. 180) – przynajmniej nie w początkowej fazie wywiadu. Aby zgromadzić jak najbogatszy materiał językowy, należy skłonić badanych do opowiedzenia historii, w których kluczową rolę odgrywają emocje. Delikatna technika wywiadu narracyjnego okazała się odpowiednim narzędziem do realizacji tego celu.

Elicytacja wypowiedzi za pomocą zdjęć. Współcześni socjologowie coraz częściej wykorzystują w swoich badaniach fotografię. Może ona być przydatna w początkowej fazie wywiadu – pełni wtedy funkcję bodźca wspomagającego rozpoczęcie wypowiedzi. Po raz pierwszy wykorzystał ją w ten sposób John Collier (1957). Wnioski z badań Colliera zapoczątkowały rozwój techniki wywiadu z użyciem fotografii (ang. *photo elicitation interview* – PEI): „Collier podkreślił, że używanie fotografii w wywiadach ułatwiało respondentom przywoływanie wspomnień, a także sprawiało, że wywiady stawały się dłuższe i wszechstronniejsze”¹ (Epstein, Stevens, McKeever i Baruchel 2006, s. 2; tłum. D.K.). Jak wynika z badań, podstawową zaletą techniki PEI jest łatwość w budowaniu relacji pomiędzy respondentem a badaczem: jest ona „partnerska, bliska i egalitarna w przypadku wywiadu fotograficznego, a daleko bardziej hierarchiczna i zdystansowana w przypadku zwykłego badania kwestionariuszowego” (Sztompka 2005, s. 68).

Próba badawcza. w badaniu wzięło udział ośmioro respondentów – 4 pary mężczyzn i kobiet pozostających w trwałych związkach (o ponadrocznym stażu). Uzyskano około siedmiu godzin nagrań, w tym 3 godziny, 32 minuty i 43 sekundy wywiadów z mężczyznami – 23 499 słów – oraz 3 godziny, 25 minut i 5 sekund wywiadów z kobietami – 27 456 słów.

Etapy badań. Przed rozpoczęciem wywiadów poproszono każdą z par o przygotowanie zdjęć istotnych dla ich związku. Poszukiwanie i wybieranie fotografii nie tylko dostarczyło materiału niezbędnego do późniejszych badań, lecz także przygotowało respondentów do udziału w wywiadzie. Badani, przeglądając wspólne zdjęcia, przypominali sobie historie z życia ich związku. Wywiady przeprowadzono osobno z każdym z respondentów i nagrano dyktafonem. Osoby biorące udział w badaniu znały tylko jego ogólny cel: była nim obserwacja podobieństw i różnic pomiędzy wypowiedziami mężczyzn i kobiet. Na początku wywiadu badani byli proszeni o opowiedzenie czegoś na temat wybranego przez siebie zdjęcia. Gdy pojawiały się trudności ze sformułowaniem dłuższej wypowiedzi, zadawano pytania pomocnicze, na przykład: z czym kojarzy ci się to zdjęcie?; gdzie zostało zrobione?;

¹ „Collier highlighted that using photos with interviews sharpened participants’ memories and elicited longer and more comprehensive interviews”.

Kiedy zostało zrobione?; z jakiej okazji zostało zrobione?; co ... robi na tym zdjęciu?; dlaczego wybrałeś/wybrałaś to zdjęcie? Dalszy tok wywiadu był zależny od wyboru tematu, jakiego dokonał badany. Zdarzały się sytuacje, w których respondent bardzo szybko zamykał narrację – wtedy zadawano spontanicznie formułowane pytania uszczegóławiające. Pomocne okazało się także powtarzanie lub parafrazowanie wypowiedzi respondenta. Ponadto, jeśli osoba badana sama nie poruszyła tego tematu, zadawano pytania o ważne momenty w jej związku, takie jak początek relacji, pierwsze spotkanie, zaręczyny (jeśli informacja o nich pojawiła się wcześniej). Aby wzbogacić materiał językowy, pytano również o ulubione cechy partnera lub partnerki i wspólne plany na przyszłość. Całość nagranego materiału została przetranskrybowana dosłownie, jednak z pominięciem prozodii i wokalizmów.

Założenia wstępne. Na podstawie analizy stanu badań sformułowano poniższe pytania badawcze, które okazały się pomocne przy wyznaczaniu kierunku analizy materiału badawczego:

P1: Kto częściej posługuje się stroną bierną: mężczyźni czy kobiety?

P2: Kto jest agensem, a kto paciensem zdań formułowanych w stronie biernej przez mężczyzn i kobiety? Możliwe relacje zostały przedstawione na diagramie.

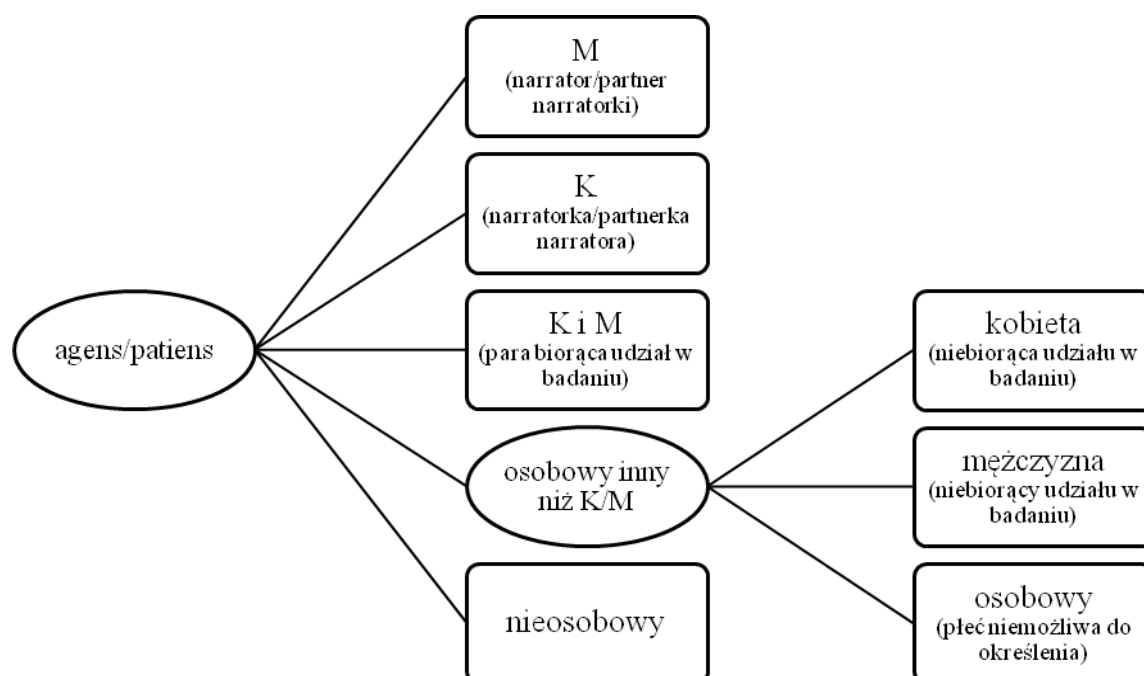

Diagram 2. Relacje agens – patiens

P3: w jakich sytuacjach mężczyźni, a w jakich kobiety pasywizują swoje wypowiedzi:

- czy użycie strony biernej ma związek ze stosunkiem emocjonalnym nadawcy do tego, o czym mówi?
- czy użycie strony biernej ma związek z tabu i wstydem wobec tego, o czym się mówi?

Następnie na podstawie powyższych pytań sformułowano trzy hipotezy²:

H1: Strona bierna jest częściej używana przez kobiety, a rzadziej przez mężczyzn (na podstawie: Scarboro 1994).

H2: Im bardziej nadawca się wstydzi tego, o czym mówi, tym częściej posługuje się stroną bierną. Im bardziej jest dumny z tego, o czym mówi, tym posługuje się nią rzadziej (na podstawie: Bohner 2001; Henley i in. 1995)

H3: w narracjach o czyjejś winie lub krzywdzie strona bierna towarzyszy ukrywaniu lub umniejszaniu czyjejś winy lub krzywdy (na podstawie: Bohner 2001; Henley i in. 1995).

Przebieg i wyniki badań

Przygotowanie materiału do analizy. Na początku analizy największym problemem okazało się odróżnienie form strony biernej od przymiotników w pozycji predykatywnej. Według Rafała Górskiego granica pomiędzy tymi formami nie jest wyraźna (Górski 2008, s. 61). Aby rozwiązać ten problem, Górski posłużył się w swojej pracy testem frekwencyjnym: zbadał, które spośród imiesłowów biernych dokonanych częściej łączą się z czasownikiem *zostać* niż z czasownikiem *być*. Zdaniem Górskiego, w przypadku tych czasowników istnieje większe prawdopodobieństwo, że utworzona z ich udziałem struktura gramatyczna będzie strukturą bierną. Sam autor stwierdza jednak, że powyższy test nie jest wystarczający. Do niniejszych badań okazał się on nieadekwatny. Sformułowano więc zestaw testów służący odróżnieniu passivum od podobnych do niego form imiesłowowych:

1. Transformacja strony biernej do strony czynnej. w tym teście sprawdzano czy dany predykat implikuje argumenty wykonawcy czynności oraz jej obiektu. Po

² Każda z nich ma swój wariant negatywny, który również był brany pod uwagę w badaniach: **H1'**: Strona bierna jest rzadziej używana przez kobiety, a częściej przez mężczyzn; **H2'**: Im bardziej nadawca się wstydzi tego, o czym mówi, tym rzadziej posługuje się stroną bierną. Im bardziej jest dumny z tego, o czym mówi, tym posługuje się nią częściej; **H3'**: w narracjach o czyjejś winie lub krzywdzie strona bierna towarzyszy podkreślanu lub zwiększaniu czyjejś winy lub krzywdy.

sprawdzeniu czasownika do formy bezokolicznikowej określano jego strukturę predykatowo-argumentową. Następnie za pomocą wzoru przedstawionego przez Salonię i Świdzińskiego (Saloni i Świdziński 1998) próbowano zbudować zdanie w stronie czynnej z użyciem danego predykatu.

2. Transformacja strony biernej do tzw. strony zwrotnej. Ten test miał na celu sprawdzenie, czy istnieje ekwiwalent, którym można wyrazić czynność opisaną w stronie biernej. Starano się przedstawić tę czynność za pomocą formy osobowej z morfem *się*. Było to działanie pomocne szczególnie w przypadku zdań opisujących stany emocjonalne (np. *byłam zadowolona, jestem zdenerwowany*).
3. Poszukiwanie dopełnienia sprawcy. w niektórych przypadkach agens jest opisany w zdaniu podrzędnym, np.: *może zaskoczony jest, że ona tutaj przyjechała*. Może on też wynikać z kontekstu: *i to ja byłem na tyle spalony, że mi skóra z nóg dwa razy schodziła*.

Najważniejszym kryterium okazał się predykat, który w materiale pojawiał się jako imiesłów bierny. Jeśli predykat ten implikował role agensa i paciensa, przykład był włączany do badań, nawet jeżeli w tekście w żaden sposób nie pojawił się agens. Wykluczane były natomiast przykłady, w których agens był tożsamy z paciensem (tzw. strona zwrotna).

Pojawił się również problem z klasyfikacją form, w których konstrukcję bierną reprezentował jedynie imiesłów. Imiesłowowi takiemu z reguły towarzyszył czasownik inny niż te przedstawione na Diagramie 1. w omawianym badaniu traktowano to jednak jako kondensację znaczeń dwóch czasowników, np. zdanie: *Boże, ja mam dwadzieścia jeden lat, a jak jestem w domu, to moja mama ciągle mi przynosi obrane jabłko* można przetransformować w taki sposób, aby pojawiło się słowo posiłkowe konstrukcji biernej, a sens pozostał niezmieniony: *Boże, ja mam dwadzieścia jeden lat, a jak jestem w domu, to moja mama ciągle mi przynosi jabłko, które zostało obrane [przez nią]*. Ostatecznie do badań zostały włączone 104 użycia strony biernej.

Kategoryzacja. Zebrany materiał badawczy podzielono ze względu na następujące kryteria:

1. Płeć narratora.
2. Rodzaj agensa.
3. Rodzaj paciensa.
4. Rodzaj procesu reprezentowanego przez predykat.
5. Emocje towarzyszące narracji.

6. Intymność tematu narracji.

Celem ustanowienia kryteriów 2 i 3 było uzyskanie odpowiedzi na drugie pytanie badawcze. Podczas określania agensów i patiensew pod uwagę wzięto zarówno informacje zawarte w składnikach zdania, jak i te wypływające z kontekstu. Przykładem niech będzie następujący fragment wypowiedzi respondenta: *od takich, nawet najmniejszych rzeczy, które zostają niewyjaśnione, w których któraś ze stron nie uczestniczy, nie jesteśmy razem, śpią się związki*. Choć żaden ze składników zdania nie informuje o sprawcy, oczywiste jest, że agensem czynności *wyjaśniania* może być wyłącznie osoba, nie zaś zwierzę czy przedmiot nieożywiony. w takich wypadkach nadawano przykładowi kwalifikator „os”.

W kryterium 4 najistotniejsze jest, czy proces wyrażony predykatem ma związek ze stanem emocjonalnym paciensa. Kryterium to ustanowiono po wstępnej analizie materiału badawczego, w którym często pojawiały się czasowniki określające emocje (np. *była zaskoczona, był zdenerwowany, jest kochane*).

Kryteria 5 i 6 mają związek z trzecim pytaniem badawczym i odnoszą się do szerszego kontekstu wypowiedzi. Ich charakter jest subiektywny – skala ocen została dopasowana indywidualnie do każdego respondenta. Istotne okazały się tu informacje wypływające z transkrypcji, nagrań i samych wywiadów. Kryterium „emocji towarzyszących narracji” określa emocje, z jakimi respondent odwoływał się do danego wspomnienia. Kryterium „intymności tematu narracji” określa, w jakim stopniu sytuacja opisywana w wypowiedzi była dla respondenta osobista. Im bardziej intymny był dany temat, tym trudniej było badanym poruszać go w wywiadzie.

Wyniki badań i wnioski. w poniższej tabeli przedstawiono ilość użyc strony biernej u mężczyzn i kobiet.

K	M ³
1,86	2,26

Tabela 1. Przybliżona ilość użyc strony biernej na 1000 słów

³ Oznaczenia K, M odnoszą się wyłącznie do uczestników badania. Dla pozostałych kobiet i mężczyzn pojawiających się w narracjach przyjmuję kategorię „agens/paciens osobowy”.

Liczba użyć strony biernej u mężczyzn tylko nieznacznie przewyższyła liczbę jej użyć u kobiet. Różnica ta stała się wyrazistsza po przeliczeniu liczby użyć przypadającej na liczbę słów. Trudno jednak zinterpretować ten wynik jako przejaw pasywnej postawy komunikacyjnej mężczyzn – zależy ona w większej mierze od rozkładu ról agens/patiens w zdaniach skonstruowanych w stronie biernej.

Na początku przebadano cały zgromadzony korpus pod kątem przedstawionych wyżej kryteriów.

kryterium			ogólna liczba wystąpień
płeć narratora	K		51
	M		53
agens	K		9
	M		12
	K i M		7
	osobowy	kobieta	3
		mężczyzna	2
		płeć nieokreślona	24
	nieosobowy		30
	nieokreślony		17
patiens	K		26
	M		19
	K i M		2
	osobowy	kobieta	3
		mężczyzna	1
		płeć nieokreślona	1
	nieosobowy		52
czasownik	czynność/stan pozaemocjonalny		54
	negatywny stan emocjonalny		32
	neutralny stan emocjonalny		8
	pozytywny stan emocjonalny		10
emocje	negatywne		23
	neutralne		40
	pozytywne		41
intymność	wysoka		31
	średnia		43
	niska		30

Tabela 2. Łączna analiza narracji mężczyzn i kobiet

Z powyższych danych wynika, że kobieta jest stawiana w roli pacjenta prawie o 1/3 częściej niż mężczyzna, co wyraźniej widać w Tabeli 3:

	kobiety	mężczyźni
agens	12	14
patiens	29	20

Tabela 3. Układ ról agens/patiens

Osoba stawiana w pozycji pacjenta nie ma wpływu na czynność, której podlega – staje się jej obiektem. Jest to argument przemawiający za teorią, że kobietom nadaje się bierne postawy życiowe, co wiąże się z przedstawionym na początku pracy pojęciem pasywności.

Prawie połowa predykatów strony biernej, które wystąpiły w badaniu, reprezentuje stany emocjonalne, z czego negatywne stany emocjonalne stanowią 64%. Interpretując te dane, można nawiązać do opisanego wcześniej nurtu badań dotyczącego strony biernej w narracjach o przemocy. w szerszej perspektywie strona bierna towarzyszy nieprzyjemnym i bolesnym tematami narracji. Warto nadmienić, że w omawianym korpusie badawczym pojawiło się zdanie bezpośrednio opisujące przemoc:

A Kamil nienawidzi i nie potrafi pracować w grupie. Jeszcze ze mną to jakoś mu to wyszło, ale gdyby miał to zrobić z kimś innym to na pewno już ta osoba, nie wiem, byłaby poszarpana, po ścianach wisiała, latała i cokolwiek.

Negatywne emocje towarzyszą jednak narracji dość rzadko, co, jak się wydaje, jest związane z tematem wywiadu.

W następnym etapie analizy porównano wypowiedzi kobiet i mężczyzn na podstawie tych samych kryteriów:

kryterium	K	M
-----------	---	---

kryterium		K	M
agens	K	8	1
	M	8	4
	K i M	5	2
	osobowy	kobieta	3
		mężczyzna	1
		płeć nieokr.	18
	niesobowy	15	15
	nieokreślony	8	9
patiens	K	15	11
	M	10	9
	K i M	1	1
	osobowy	kobieta	3
		mężczyzna	1
		płeć nieokr.	
	niesobowy	24	28
czasownik	czynność/stan pozaemocjonalny	25	29
	negatywny stan emocjonalny	17	15
	neutralny stan emocjonalny	2	6
	pozytywny stan emocjonalny	7	3
emocje	negatywne	18	5
	neutralne	7	33
	pozytywne	26	15
intymność	wysoka	17	14
	średnia	26	17
	niska	8	22

Tabela 4. Podział ze względu na płeć narratora

Zarówno kobiety, jak i mężczyźni, często stawiają kobiety w roli pacjenta. Wydaje się znamienne, że to właśnie kobiety przypisują rolę obiektu czynności o połowę częściej sobie niż mężczyznom. z kolei mężczyźni stawiają w roli agenta cztery razy częściej siebie niż swoją partnerkę. w wypowiedziach kobiet natomiast pojawiło się tyle samo przykładów agentyzacji kobiet, co mężczyzn. Stąd wniosek, że przebadane kobiety i mężczyźni raczej samodzielnie przyjmowali role agentów i pacjentów niż pozwalali je sobie narzucać przez przedstawicieli płci przeciwnej. Ponadto mężczyźni nieco częściej niż kobiety pojawiają się jako agenci w zdaniach opisujących czynności, kobieta zaś ponad dwa razy częściej niż on jest agentem pozytywnych stanów emocjonalnych. w materiale badawczym pojawiła się grupa

dziesięciu predykatów wyrażających pozytywne stany emocjonalne, z czego 7 można interpretować jako pozytywny stan emocjonalny kobiety wywołany działaniem mężczyzny, na przykład:

zrobiłem jej szejka i jej przyniosłem i była zachwycona nie mogła go zjeść
robi Szymon różne naprawy w domu, o które poprosi jego moja mama, bo Szymon jest złotą rączką i potrafi wszystko zrobić. To jest, to jest bardzo kochane, że też nie, nie marudzi nigdy
Ale powiem ci że już byłam troszkę taka podjarana tym listem, zresztą ja uwielbiam dostawać listy, bardzo rzadko dostaję, więc to, no, a jeszcze list miłosny jakby, więc...

W powyższych przypadkach, mimo że agensem wyrażonego predykatem stanu jest kobieta, uwaga odbiorcy jest skierowana na czynność wykonaną przez mężczyznę.

Narracje mężczyzn charakteryzuje mówienie o czynnościach i rzadkie nawiązywanie do kwestii intymnych. Towarzyszą im raczej neutralne emocje. Wszystko to może wskazywać na niechęć mężczyzn do mówienia o uczuciach. z kolei narracjom kobiet częściej, niż neutralne, towarzyszą pozytywne i negatywne emocje.

W analizie struktury predykatowo-argumentowej korpusu badawczego uwidocznił się związek między stopniem intymności tematu wypowiedzi a rolami agensa i paciensa:

Kryterium		agens		paciens	
		K	M	K	M
intymność	Wysoka	3	8	13	6
	Średnia	3	2	9	11
	Niska	3		4	2

Tabela 5. Intymność tematu narracji w perspektywie agensa i paciensa

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, że im wyższy jest poziom intymności opisywanej w zdaniu sytuacji, tym częściej rolę agensa pełni mężczyzna, a rolę paciensa – kobieta. Sugeruje to, że w sytuacjach intymnych mężczyźni częściej skłaniają się ku czynnej postawie komunikacyjnej, a kobiety – ku biernej.

Konkluzje. Poniżej przedstawiono 6 najważniejszych wniosków wynikających z niniejszych badań:

- mężczyźni częściej niż kobiety formułowali zdania w stronie biernej (w odniesieniu do liczby słów);
- kobietom często nadawano w narracji rolę patiensu, a co za tym idzie – bierną postawę komunikacyjną;
- kobiety były agensami predykatów wyrażających pozytywne stany emocjonalne, jednak najczęściej stany te były wywołane działaniami mężczyzn, co uwypukliło znaczenie tych działań;
- mężczyźni nadawali sobie, częściej niż swoim partnerkom, rolę agensa, a co za tym idzie – przyjmowali czynną postawę komunikacyjną;
- czynna postawa mężczyzn i bierna postawa kobiet były szczególnie widoczne w narracjach dotyczących intymnych sytuacji;
- użycie strony biernej często wiązało się z mówieniem o negatywnych emocjach, a nawet o przemocy.

Zakończenie

Hipotezy. Celem niniejszej pracy była falsyfikacja postawionych na początku badań hipotez. Pierwsza ich para dotyczyła częstotliwości występowania użycia strony biernej w narracjach mężczyzn i kobiet. Okazało się, że mężczyźni pasywizują swoje wypowiedzi częściej niż kobiety, tak więc hipoteza H1 została sfalsyfikowana, a zweryfikowano jej negatywny odpowiednik. Druga para hipotez nawiązywała do dumy i wstydu, które miały być odczuwane przez respondenta podczas badania. Wyznaczniki tych emocji były jednak tak trudne do wychwycenia, że zamiast nich wprowadzono do badań kategorię pokrewną – intymność. Okazało się, że sytuacje niezbyt intymne opisywane zdaniami sformułowanymi w stronie biernej należą do mniejszości. Aby się jednak przekonać, czy rzeczywiście strona bierna towarzyszy zwiększonej intymności sytuacji narracyjnych, należałoby przebadać wszystkie sytuacje narracyjne przedstawione w materiale badawczym. Nie udało się więc sfalsyfikować hipotezy H2. Trzecia hipoteza dotyczyła narracji na temat czyjejś winy lub krzywdy. Przebadany materiał językowy zawierał jednak tylko narracje na temat trwałych i raczej szczęśliwych związków – osoby niezadowolone ze swojego związku najprawdopodobniej nie zgodziłyby się na udział w badaniach. Respondenci unikali odpowiedzi na krępujące ich pytania dotyczące wzajemnych kłótni, jeśli przedmiot kłótni był

poważny. w tak przygotowanym materiale nie sposób doszukiwać się aktów obwiniania partnera o cokolwiek. Hipoteza H3 nie może więc zostać sfalsyfikowana ze względu na jej nieadekwatność w stosunku do metodologii i zebranego materiału badawczego.

Dyskusja. w toku badań pojawiła się kwestia trudna w interpretacji: kobiety częściej stawiają jako agensów siebie i partnera, mężczyźni – inne osoby. Można ją zinterpretować dwojako: po pierwsze, może to wynikać z tendencji kobiet i mężczyzn do takiego właśnie rozkładania ról agentywnych w konstrukcjach biernych. Po drugie, co wydaje się bardziej prawdopodobne, sytuacja ta może być właściwa wszystkim konstrukcjom gramatycznym, biernym i czynnym, co oznaczałoby, że mężczyźni rzadziej mówią o sobie i swoim związku niż o innych ludziach. Analiza całości materiału badawczego (form czynnych i biernych) mogłaby przynieść rozstrzygnięcie tej kwestii.

Ograniczenia badań. Strona bierna jest rzadkim zjawiskiem językowym, a szczególnie rzadko występuje w nieoficjalnym języku mówionym. w związku z tym, aby badanie pasywizacji w tej odmianie języka było wiarygodne statystycznie, należałoby zebrać dużą ilość materiału językowego. Ponadto badania wśród par pozostających w trwałych związkach nie sprzyjają badaniu pasywizacji w wypowiedziach informujących o czyjejś winie lub krzywdzie. Nie ma pewności, czy to zagadnienie jest możliwe do zbadania z wykorzystaniem metody wywiadu pogłębionego. Należy pamiętać, że wywiad badawczy nie jest wywiadem terapeutycznym. w związku z tym zadawanie badanym pytań o ich trudne przeżycia z przeszłości w kontekście winy lub krzywdy może się okazać nieetyczne i nieskuteczne.

Dalsze perspektywy badawcze. Strategie dyskursywne kobiet i mężczyzn wciąż stanowią duże pole badawcze dla przyszłych badań językoznawczych. Warto byłoby poszerzyć badania nad pasywizacją o materiał pochodzący z języka pisanego. Innym możliwym nurtem są badania szerszego niż pasywizacja zjawiska językowego – diatezy nacechowanej

Literatura:

Bablekou, Z. (2009). Dominant and submissive language in children's conversational acts: a gender comparison. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(3), s. 283–296.

- Bohner, G. (2001). Writing about rape: use of the passive voice and other distancing text features as an expression of perceived responsibility of the victim. *British Journal of Social Psychology*, 40(4), s. 515–529.
- Brownlow, S., Rosamond, J. A. i Parker, J. A. (2003). Gender-linked linguistic behavior in television interviews. *Sex Roles*, 49 (3-4), s. 121–132. DOI:10.1023/A:1024404812972.
- Chądyńska, M. (2010). Opisy działań a poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość. Wykorzystanie nominalizacji w autonarracjach rodzinnych. [W]: M. Straś - Romanowska, B. Bartosz i M. Żurko (red.). *Badania narracyjne w psychologii*. Warszawa: ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, s. 183-202.
- Collier, J. (1957). Photography in anthropology: a report on two experiments. *American Anthropologist*, 59 (5), s. 843–859.
- Epstein, I., Stevens, B., McKeever, P. i Baruchel, S. (2006). Photo elicitation interview (PEI): using photos to elicit children's perspectives. *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (3), s. 1–9.
- Frazer, A. K., Miller, M. D. (2009). Double standards in sentence structure: passive voice in narratives describing domestic violence. *Journal of Language & Social Psychology*, 28 (1), s. 62–71.
- Górski, R. (2008). *Diateza nacechowana w polszczyźnie. Studium korpusowe*. Kraków: Wydawnictwo LEXIS.
- Grzegorzczakowa, R., Laskowski, R. i Wróbel, H. (1999). *Morfologia. Gramatyka współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Henley, N. M., Miller, M. i Beazley, J. A. (1995). Syntax, semantics, and sexual violence: agency and the passive voice. *Journal of Language and Social Psychology*, 14 (1-2), 60–84. DOI:10.1177/0261927X95141004.
- Irby, B. J., Brown, G. (1999). a gendered dichotomy in written reflections in professional development portfolios. Referat wygłoszony na Annual Meeting of the American Educational Research Association, Montreal.
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Labocha, J. (2000). Tekst autobiograficzny jako pewna wizja świata. *Język a kultura*, 13, s. 87–97.
- Lamb, S. (1991). Acts without agents: an analysis of linguistic avoidance in journal articles on men who batter women. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61 (2), s. 250–257. DOI:10.1037/h0079243.
- Pawłowska, B. (2011). *Jakościowe podejście do badania emocji*. [W]: *Studia z socjologii emocji*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Saloni, Z., Świdziński, M. (1998). *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Scarboro, C. B. (1994). Writing and difference: the student, gender, and the text. Referat wygłoszony na Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association, Nashville.
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia wizualna: fotografia jako metoda badawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.